

УДК 334.021:35

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ ТӘЖІРИБЕ: НАЗАРБАЕВ
МОДЕЛІ**

Жумабеков А.К., Куптлеуова Ж.Ж., Муратова Л.М.
statya.politics@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың әлемдік және халықаралық қауіпсіздік мәселелерін

шешу, мемлекетаралық шиеленістердегі бітімгерлік әрекеттердегі рөлінің маңыздылығы айқындалды.

Key words: global security, international security, interstate conflicts, global initiatives, conciliation policy, political realism.

I. Саяси реализм халықаралық қауіпсіздіктің теориялық негізі ретінде

Саяси реализм бағыты халықаралық қауіпсіздік мәселелерін зерттеуге елеулі үлес қосқан ықпалды және әзірленген теориялық бағыттардың бірі болып қала береді. Бұл теориялар Фукидидтің, Н. Макиавеллидің, Т. Гоббсстың, Ф. Ратцельдің, Х. Маккиндер, Н. Спайкменнің геосаяси теорияларына негізделген реализм, ақырында Г.Моргентау мен оның ізбасарларының еңбектерінде қалыптасты. Саяси реализм аясында мемлекеттің эгоистік сипаты, зорлық-зомбылық пен әскери-саяси қарама-қайшылықтар мен мемлекеттер арасындағы қақтығыстардың жоғары мүмкіндігі, оларды шешудегі шешуші рөлі қабылданды. Реализм теориясы халықаралық қатынастардағы іргелі артықшылық ретінде, ұлттық мүдделер — саясаткерлердің жетекші принциптері ретінде, күштер балансы — осы мүдделерді соғыс жүргізбестен жүзеге асырудың құралы ретінде, ал мемлекеттер — халықаралық қатынастардағы жалғыз маңызды акторлар ретінде қарастырылады. [1, 25 б.]

Қауіпсіздік дилеммасын ең алғаш Т.Гоббс тұжырымдады. Бір мемлекеттің (әсіресе әскери) қауіпсіздігінің өсуі барлық басқа мемлекеттердің қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, өйткені олардың арасында қалыптасқан күштер теңгерімін бұзады. [2, 86 б.]

Төменде көрсетілген суреттен көрініп тұрғандай, халықаралық қауіпсіздік "пирамиданың шыңы" болып табылады және оны қамтамасыз етуге, сайып келгенде, бастапқы кезеңдерде жүргізілетін барлық іс-шаралар бағытталған.

II. Халықаралық қауіпсіздіктің реттелуіндегі Н.Ә.Назарбаевтың жаһандық бастамалары

Елбасы өзін тек бір ғана елдің болашағы мен мақсатын ойлатын тар шеңбердегі саясаткер емес, геосаяси жағдайға байланысты орналасқан көршілес елдердің және олардың халықтарының, бүкіл адамзаттың қауіпсіздігі мен тыныштығын, даму болашағын ойлайтын және оған жетудің тиімді жолдарын ұсына алатын қайраткер екенін байқатты.

Егемендік тарихының алғашқы күндерінен бастап Қазақстан өзінің сыртқы саясатының бейбітшілік бағытын жариялады. Алғашқы қадамнан бастап ол Кеңес Одағынан мұраға қалған ядролық әлеуетті өз еркімен тастап, оны іс жүзінде нақты көрсетті. Ядролық қарусыздану мәселелерінен бастап аймақтық қауіпсіздік мәселелеріне дейінгі басқа да маңызды бастамалар қабылданды. Тәуелсіздік алған барлық кезең ішінде біздің Елбасымыз бітімгершілік бастамаларын, оның ішінде ядролық қарусыздану және оны таратпау саласындағы бастамаларын алға тартты.

Олардың әрқайсысы әлемнің тағдыры үшін сөзсіз маңызды болғандықтан, олардың кейбіреуін төменгі кестеден еске түсірген жөн.

1-кесте.

№	Мерзімі	Қамтылуы	Мазмұны
1.	1992 ж. 5 қазан	Азия елдері	БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-сессиясында Азия мемлекеттері аумағындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ететін ұйым-Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңесті (АӨСШК) құру туралы ұсыныс білдірді.
2.	1996 ж.	Қазақстан	Ядролық сынақтар өткізуді тыйым салу туралы жалпы Келісімге қол қойылды. Қазақстан бұл істі кідіртпестен ратификациялады және шартты ратификацияламаған немесе қол қоймаған мемлекеттерді мүмкіндігінше тезірек

			орындауға шақырды.
3.	2006 ж.	Орта Азия елдері	Орталық Азияда ядролық қарудан азат аймақ (NWFZA) құру туралы келісімге қол қойылды.
4.	2010 ж.	Солтүстік Америка, Еуропа және Орта Азия елдері (57 мемлекет)	Елбасының бастамасымен Қазақстан Еуропа қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына төрағалық етіп, Астанада саммит өткізді.
5.	2012 ж. 29 тамыз	Бүкіл әлем	Нұрсұлтан Назарбаев Астанада өткен «Ядролық сынақтарға тыйым салудан - ядролық қарудан азат әлемге» халықаралық парламенттік конференциясында « АТОМ » жобасын іске қосты.
6.	2015 ж. желтоқсан	Біріккен Ұлттар ұйымы	Қазақстан БҰҰ Бас Ассамблеясы « Ядролық қарусыз әлем құру туралы » жалпы декларацияның бастамашысы және бірлескен авторы болды. Елбасының бастамасымен БҰҰ Бас Ассамблеясы 29 тамызды Халықаралық ядролық сынақтарға қарсы іс-қимыл күні деп жариялау туралы резолюцияны бірауыздан қабылдады.
7.	2016 ж. 31 наурыз	Бүкіл әлем	Вашингтонда өткен Ядролық қауіпсіздік жөніндегі 4-ші саммит аясында Нұрсұлтан Назарбаев « Әлем. ХХІ ғасыр » деп аталатын Манифестін конференцияда әлемдік қауымдастыққа ядролық қарусыз әлем құру үшін келісілген іс-қимыл жасауға шақыратын соғыс және қақтығыс вирусына қарсы стратегияны ұсынды.
8.	2016 ж. 28 маусым	Біріккен Ұлттар ұйымы	Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесінің мүшесі болып сайланды. Осылайша, біз жаһандық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жауапты миссия жүктелген әлемнің беделді 15 елінің пулына кірдік. Осы жылдың басынан бастап Қазақстан БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің төрағасы болды.
9.	2017 ж. 23-24 қаңтар	Сирия, Ресей, Иран, Түркия, АҚШ, Біріккен Ұлттар ұйымы	Сирияны апат алдына әкелген азамат соғысын тоқтату үшін Елбасы Н.Ә.Назарбаев қарсыласушы тараптар мен осы істі бейбіт жолмен реттеуге мүдделі болған шет мемлекеттер өкілдері үшін Астана қаласын диалогтар жүргізу алаңы ретінде ұсынып, дағдарыстың бейбіт жолмен реттелуіне ықпалын тигізді. Бұл оқиға тарихта « Астана процесі » деген атауға ие болды.
10.	2014 ж.	Ресей, Украина	Елбасының бастамасымен Украинадағы азаматтық шиеленістің шешімі табылып, мәселенің ортақ шешімге келуіне жаңа серпін берілді.[3, 185 б.]

Міне, 29 жыл бойы Елбасының жоғарыда көрсетілген жаһандық бастамаларының арқасында Қазақстан қандай да бір зорлық-зомбылықты қолдануды болдырмайтын, туындаған халықаралық қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге өзінің бейімділігін әлемге көрсетіп келеді.

Нұрсұлтан Назарбаев өзінің «Бейбітшілік кіндігі» атты кітабында былай деп жазады: «...Бізде ядролық қарусыз әлем құрудың өзіндік тәсілі бар: бейбіт болашаққа қадамдар және өзара сенім тұжырымдамасы. Қазақстан - ЯҚТШ шеңберіндегі, халықаралық ядролық қатынастар жүйесіндегі және халықаралық қауіпсіздік режиміндегі бірегей, сонымен бірге ядролық қаруға ие болуға құқығы бар және сол уақытта оларды иеленуге құқығы жоқ мемлекет болып табылады. Бұл біздің дәуірдің парадоксы және бейбітшілік пен зорлық-зомбылыққа қарсы саналы таңдау" [4, 79 б.].

III. Елбасының жаһандық бастамаларының жастар арасында насихатталуы

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының жастары Тұңғыш Президенттің еңбек жолымен, әсіресе әлемдік қауіпсіздік мәселелеріндегі іс-әрекеттерімен жеткілікті деңгейде ақпараттандырылмаған. Ал, бұл өз кезегінде көңіл аударылу тиіс мәселе болып табылады. Себебі, жастар елдің келешегі бола отырып, Қазақстанның саяси имиджін нақты Назарбаев моделі арқылы толықтай сипаттай алуы тиіс. Біз Елбасының жаһандық бастамалары жайында ақпаратты Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің студенттерінен сауалнама арқылы сұрастырдық. Нәтижесі:

Жүргізілген сауалнаманың нәтижесінде, қатысқандардың жалпы саны - 200 студент. Қойылған сұрақ бойынша, 17 студент – «жақсы білемін»; 59 студент – «естігенім бар»; 124 студент «мүлде естімегенмін», - деп жауап берді. Сауалнамаға сүйенеге келе, жастардың жеткілікті деңгейде ақпараттандырылмағандығы айқын көрінеді. Жастар – болашақтың мәңгілік қозғаушы күші. Сондықтан, жастардың тарихи сауатты болуы, олардың мүмкіндіктер мен құндылықтарға ұмтылысы, мемлекеттің халықаралық, саяси және қоғамдық, әлеуметтік, мәдени өмірге қатысуымен Қазақстанның болашағы тығыз байланысты. Елдің келешегін құру жолында халықаралық қатынастар, әлемдік қауіпсіздік, мемлекетарлық бітімгерлік саясатының маңызы зор. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың дүниежүзілік қауіпсіздік пен бітімгерлік аренасындағы феноменалды іс-әрекеттері мен жаһандық бастамаларын білу – әрбір азамат үшін шарт.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақаланы қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың жаһандық қауіпсіздікті нығайту мен мемлекетаралық шиеленістерді шешудегі тарихи бастамалары мен әділ шешімдерін қазақстандық жастар арасында насихатталу қажеттілігінің жоғары деңгейі анықталды. Елбасының аталмыш әрекеттері теориялық негізде “Саяси реализмге” негізделгені дәлелденіп, бітімгерлік қызмет хроникасы жүйелендірілген түрде көрсетілді.

Жастар – қоғамның ең белсенді әлеуметтік тобы болғандықтан, олардың адами капиталдары мен жеке ресурстарын мемлекеттің игілігіне бағыттау қажеттілігін ескерсек, оның ең алғашқы қадамы болып тарихи оқиғалар бойынша ақпараттандыру болып табылады. Осы орайда, қазақстандық мемлекетті қалыптастырушы, біртуар тарихи тұлға Н.Ә.Назарбаевтың дүниежүзілік деңгейде жүргізіліп жатқан бейбітшілік саясатын насихаттаудың жастар үшін қаншалықты өзекті екендігі дәлелденді.

Мақала барысында жүргізілген сауалнамалардың нәтижелерін сараптап, жоғарыда аталған мәселелердің түйіні ретінде келесі шараларды ұйымдастаруды ұсынамыз:

1. Елбасының жаһандық бастамаларын тереңдетіп түсіндіру мақсатында Қазақстан Республикасының орта білім беру мекемелерінің жоғарғы сыныптардың оқушылары үшін оқу жылының бағдарламасына “Бейбітшілік негіздері” (орыс тілінде “Основы мира”) атауымен қосымша пән енгізу;

2. Елбасы ұрпаққа мұра ретінде қалыптастырған бітімгерлік саясаттың нәтижелерін өз деңгейінде сақтап қалу және оны кейінгі ұрпаққа дейін жеткізу мақсатында дүниежүзілік бейбітшілік пен келісімнің мәнін насихаттайтын жастарға арналған тәрбиелік іс-шаралар, форумдар, семинар-тренингтерді көптеп өткізу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Nelson D. N. Great powers and world peace // World security: Challenges for a new century. New York, 1994, p. 398.

2. Т. Гоббс. «Левиафан немесе шіркеулік және азаматтық мемлекеттің материясы, формасы, билігі», 1991. Т. 2. Б. 3-545.

3. Н. Онжанов. Бітімгер. Елші жазбалары – Астана: Фолиант, 2015. – 240 б.

Н.Назарбаев. «Бейбітшілік кіндігі». Алматы Атамұра, 2003. — 298 б.